

СЪСТОЯНИЕ НА ПАЗАРА НА ТРУДА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ СЛЕД МАЙ 2004 ГОДИНА

Линда Волк

След разширяването на Европейския съюз, извършено през 2004 г., свободното движение на хора бе реализирано само наполовина. Много от старите държави членки на Съюза решиха да не отворят техните пазари на труда, защото се страхуваха от драстична миграция по посока от Изток на Запад. Въпреки тези предположения засега не се оказва реално твърдението в държавите членки, които трябваше да либерализират техния пазар на труда след извършеното разширяване. Дори в настоящия момент, в по голямата част от старите държави членки съществуват ограничения в тази сфера.

„В Хартата за основните права е записано, че Съюзът сътрудничи за запазване и развитие на общите ценности, като същевременно зачита различията в културата и традицията на хората, а също така и националната идентичност на държавите членки на организацията, на техните публични власти на национално, регионално и местно ниво, търсещи съдействие за балансиране и поддържане развитието и осигуряването на свободно движение на хора, услуги и капитали и свобода за основаване.“¹

Сега свободното движение на хора все още е много ограничено за гражданите на новоприетите държави и по-специално при търсенето и намирането на работа в по-голямата част в старите членове на ЕС. „Страхът и скептицизмът на Запада и надеждата и оптимизмът на Изтока“ са водещи фрази, които обобщават чувствата и разбиранията на двете групи ЕС-15 и ЕС-10 преди разширяването, така започва Докладът за свободно движение на работници в 25 държави членки със значително заглавие „Кой се страхува от разширя-

¹ Nugent, Neill. The Government and Politics of the European Union. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003, p. 90.

ването на ЕС?²“, подготвен от Европейската гражданска служба за действие², даваща пълна картина на миграцията от новите европейски националности непосредствено след 1.05.2004 г., когато нови десет държави се присъединиха към ЕС. По-нататък в статията се прави опит да се покаже най-важната част от доклада.

Една от значителните области, където големите промени са очаквани след разширяването, беше пазарът на труда, той се предполагаше да бъде зает с много работници имигранти, по-специално от новите държави членки. Затова не беше случайно стечение на обстоятелствата, че присъединителните договори съдържат ограничение на правата за свободно движение на така наричаните А-8 нации, поради факта, че рестриктивните мерки в тази област не се прилагат по отношение на Малта и Кипър. Безспорно е, че тези ограничения могат да се определят като препятствие за приложението на един от основните европейски стълбове, а именно – свободно движение на хора, капитали, стоки и услуги.

От ограничителен имиграционен режим до тотална свобода

В държавите членки на ЕС като Белгия, Финландия, Германия, Гърция, Франция, Люксембург и Испания се въведе ограничителен режим, според който само работниците от Малта и Кипър имат пълни права да търсят работа в старите държави членки главно заради тяхната малочисленост. Те не представляват голяма заплаха за пазара на труд в останалите членки и същевременно са третирани по идентичен начин като граждани от старите държави членки на ЕС, за които и се изисква да се кандидатства за разрешение за работа, което може да бъде давано само в случай, че нито един друг гражданин на петнадесетте не може да заеме дадено свободно работно място. Страни като Австрия, Италия, Холандия и Португалия също въведоха ограничителен режим, но с дял за работници от новите държави членки. Ирландия и Обединеното кралство отварят общ достъп до техния пазар на труда, но с ограничени ползи.

² *Traser, Julianna. Who's Afraid of EU Enlargement?: Report on the Free Movement of Workers in EU-25. Brussels: European Citizen Action Service, 2005.*

Придобиването на официално разрешение за пребиваване и работа е свързано с определени изисквания и предизвикателства. Едно от тях е, че при издаването на голям брой разрешителни може да се увеличи безработицата за местното население, която може да бъде обусловена от неоправдано голям брой разрешителни на граждани от други държави.

Засега само Швеция прилага напълно общностните правила за свободно движение на работници, като докладът предлага преходни разпоредби, които представляват успокоение на общественото мнение в старите държави членки. В началото се очакваше около половината от 15-те държави членки от ЕС да вземат решение за това, но буквално в последния момент преди 1-ви май дванайсет от петнайсетте решиха да въведат ограничителен режим по отношение пазара на труд.

Обединеното кралство, Ирландия и Швеция сега подчертават, че техните икономики решително могат да се справят и да останат отворени за търсещите работа от новите европейски държави. В Обединеното кралство регистрираните от групата А-8 в Регистрационната система за работници са 175 000. Мнозинството от тях (82%) са млади хора на възраст между 18 и 34 години. Едва 5% от тях отиват в чужбина сами и за своя сметка. Обединеното кралство е най-предпочитано от поляците, представящи 56% от общата работна сила на държавите, оформили така наречената група А-8, следвани от литовците с дял от 15%, чехите и словаците – 7%. Присъствието на унгарските, естонските и словенските граждани е малобройно и като цифри то е по-скоро незначително.

Работниците имигранти в Обединеното кралство извършват най-разнообразни видове работа – от служители във фабрики и цехове за пакетиране до доставка на стоки, а също и като хигиенисти и фермери. Полските и чешките електротехници, мазачи и зидари или дърводелци намират работа в трудни за попълване места, където има липса на обучени и опитни местни работници в Британия.

Недостиг на работна ръка се наблюдава и извън строителството и фермерството. Британия има нужда например от зъболекари и се задоволява с набирането им от Централна Европа. Във

Варшава има изградени училища за практическа подготовка на полските зъболекари за работа в Британия. За курс от шест седмици те учат за британското национално здравно обслужване и усъвършенстват своя практически, технически и общ английски език. По тази програма 120 зъболекари намират работа в Обединеното кралство миналата година. Сега броят е нараснал до 230 души.

Но относително високият брой имигранти съставлява само 0,4% от общия брой на работещото население. От наличието на допълнителна работна сила за своя пазар британската икономика получава нетни придобивки, които са 500 милиона английски лири за 12 месеца.

Според Министерството за семейните и социалните отношения в Ирландия са отпуснати 85 000 социални регистрации за имигранти от присъединяващите се страни през последните 12 месеца. Пропорцията с броя на ирландските жители прави този остров най-желаната дестинация за имигрантите работници. Отново полските имигранти са най-многобройни – 40000, следвани от литовските – 18000 и латвийците – 9000. Те намират работа в строителния сектор или като лекари и медицински сестри.

Швеция е издала 21800 разрешения за временно пребиваване до края на 2004 г. 60% от тях са на поляци, следвани от литовци и естонци. Разширяването никога не е разглеждано от Швеция като проблемна тема и затова тя е единствената държава в Европейския съюз с тотално отворен пазар на труда. Според преглед на Евробарометър само 7% от населението счита, че имиграцията е тревожна и 25% мислят, че икономическата ситуация е най-важна.

Предубеждения относно работниците от новите държавни членки

Не само споменатият доклад, но и много други медии подчертават как пазарът на труда и икономиките в старите държави членки приемат работници от новите членове, които обаче все още са третираны с предубеждения и предразсъдъци. Примерът с полските водопроводчици стана синоним и се превърна в емблема на евтина работна ръка от Изток, от която се опасяват във Франция. Една от основните причини е в многобройната имиграция на произво-

дителите на евтини услуги, което ще увеличи работните места за тях и ще засили безработицата за местното население. Но от друга страна не може да се разбере, че всъщност има нужда от водопроводчици и много други квалифицирани работници, така че тяхната икономика ще функционира добре от този факт. Сега безработните във Франция са 2,5 милиона, но по някакъв начин 250 000 са вакантните места и предложенията за работа продължават да нарастват. Същата история се развива и в много други европейски страни – има работа, но западноевропейците не искат, или западноевропейските държави просто нямат достатъчно квалифицирана работна ръка, за да попълнят свободните работни места.

Дори в страна като Обединеното кралство, която вече отвори своите врати за работници имигранти, според последния годишен доклад за запазване набирането на работна ръка и според прегледа на Британския институт за личностно развитие³, който представлява английска професионална институция, влизаща в управлението и развитието на хора, чиято цел е да водят в развитието и съдействат на добрата практика в областта на мениджмънта, миналата година 85% от работниците бяха наети по различен начин.

Няма доказателства, че гражданите на новите държави членки искат да бъдат облагодетелствани туристи. Когато отиват в чужбина да работят нелегално, те не получават пари от помощите за безработни или социални осигуровки. Също така те се представят и живеят от името на граждани на приемащата страна.

Миналата година шведската осигурителна социална система разпредели само 18000 евро като социална помощ за държавите от А-8 и нейният размер бе идентичен с този в Обединеното кралство, където само много малък процент от работниците имигранти търсят държавна помощ.

Въпреки това някои държави настояват, че те нямат нужда от работници от новите държави членки. Австрия например е разши-

³ Annual Recruitment, Retention and Turnover Survey. London: Chartered Institute of Personnel and Development, 2005. Internet site: <http://www.cipd.co.uk/surveys> [last visited 17. 09. 2005].

рила забраната за работници от новите държави в ЕС с още три години, с възможност да удължи максималния период до 2011 г.

Министърът на икономиката на Австрия Мартин Бартщайн потвърди отлагането до 2009 г. като период, през който ще бъде взето следващото решение, от което ще зависи дали ще бъде продължен срокът за неприемане на работници от новите държави⁴. Причините за тази промяна могат да бъдат много. Една от тях е, че в Австрия, а също и в Германия, традиционно пристигат работници от Изток и техният брой стъпаловидно нараства и достига неоправдано големи размери. Но те отново забравят, че за трудовата миграция трябва да бъдат изпълнени определени условия. Първо: хората не могат да пътуват, да се преместват, ако няма нужда от работници в приемащите държави. Второ: хората трудно ще се преместят, или поне не многобройно, ако техните позиции в техните държави са икономически стабилни и перспективни, ако имат работа и са платени, което е един от най-големите мотиви да се търси работа в чужбина, но пък е усложнен допълнително. И това е много вероятно да забави реализирането си във всички нови европейски страни след присъединяването им. Хората дори предпочитат да стоят в своите държави от гледна точка на своето разбиране за сигурност в социалната сфера, където те традиционно говорят езика и където могат да имат собственост, дори ако получават по-малко пари за същата работа, отколкото в чужда страна. Но разликата, разбира се, не трябва да бъде прекалено голяма и заплащането трябва да е достатъчно високо, за да си позволят да работят и живеят нормално.

В Словения броят на новите европейци, заемащи работа, се удвои. Словенският опит с чуждестранните работници строители показва, че животът в чужбина (дори и с по-високо заплащане отколкото в собствената страна) не е прекрасен. Словения има много малко изтичане на работници. Според EURES – Европейска възможност за трудова мобилност и услуги – само 322

⁴ *Kubosova, Lucia*. Austria to extend work ban for EU newcomers. In: EUobserver. Brussels, 18. 08. 2005. Internet site: <http://euobserver.com/?aid=19697&rk=1> [last visited 18. 08. 2005].

словенци са намерили работа в ЕС между 1-ви май и края на декември 2004⁵, но в същото време броят на гражданите от новите държави членки, които търсят да заемат работа в Словения, която е отворена за работниците от А-8, както и към другите нови членки на ЕС, тези показатели са удвоени. Около 2280 граждани на ЕС са предпочели добрите словенски условия и алтернативата на привлекателната икономическа стабилност. За сравнение словашките работници преди разширяването са били 1047, а от чешки и полски произход – съответно 100 и 123. Те намират работа основно в строителния сектор и металната индустрия. Преди това тези сектори бяха заети предимно от граждани на бившите югославски републики.

„След Разширяването на ЕС работници от новите държави членки на ЕС започват да влизат предпазливо, но с по-голяма численост. Словаците взимат надмощие сред повечето от чуждестранните работници, заети в строителството, в сектор, в който чуждестранните работници са най-голям брой в цяла Европа. Броят на месарите от Унгария, артистичните танцьори от Чешката република и Италия, полските заварчици и австрийските механици значително се увеличава.“⁶ Словашките работници в Словения се допускат в страната заради по-добрите финансови условия на труд, като те могат да печелят два пъти повече, отколкото в своите държави. Но затова те работят повече часове, живеят в незадоволителни условия и изпитват носталгия по домовете си. Преди заминаване те са изправени пред две големи дилеми: Струва ли си да оставят семействата си за толкова дълго? Ще спечелят ли наистина толкова много пари? Колко дълго ще трябва да останат?

Но от друга страна има и чуждестранни работници чиновници, които намират работа и от интелектуално естество в Словения

⁵ Labour Inflow from New Members to Slovenia Doubles after EU Enlargement. – In: Slovenia News. Ljubljana: Urad vlade za informiranje, 09. 04. 2005. Internet site: <http://www.uvi.gov.si/eng/slovenia/publications/slovenia-news/1905/1913/> [last visited 18. 09. 2005].

⁶ *Videmšek, Boštjan*. Naši dedje so gradili Trst Budimpešto in Prago. Mi smo se le vrnili. – Delo, Sobotna priloga. 20. 11. 2004. Ljubljana.

след разширяването. Има все повече чуждестранни архитекти и експерти в информационните технологии, които идват до Словения да практикуват своята дейност в сфери, които са познати и харесвани от тях. Те идват както от новите, така и от старите държави членки на ЕС. Въпреки че истината е, че повече работници се преместват след разширяването от новите европейски страни в старите и обратно. И това е краят на истинските предимства на големия Европейски съюз и свободното движение на работници от една държава в друга. Работниците, които искат да отидат в чужбина, не са ограничени и те не са задължени да чакат за продължителни административни процедури за дадена работа или разрешение за пребиваване, когато имат достатъчно шанс да намерят работа. Те нямат работа на черния пазар, както често се случваше в предишни години. Те нямат достъп до работа, в която са прекалено добре обучени и която са практикували. Сега те трябва да имат всички възможности да намерят работа по своите собствени професии и, разбира се, ако приемащите държави имат нужда от тях. Но за нещастие пред Европейския съюз има още дълъг път, за да се постигне тази цел обективно.

Кариерата в Европейските институции е относително добра възможност

Има една алтернатива, където всички европейски граждани са равни по отношение на търсенето и намирането на работа без бариери – Европейските институции. В първата вълна за наемане на работа чрез конкурс, който гарантира постоянни позиции в различни институции, за второто полугодие на миналата година успешно бяха наети 2600 души граждани от новите държави членки⁷. Работата в европейските институции много често се разглежда като много добра възможност за кариера и не трябва да се пропуска. Тя не е само за неопределен период, но има също и временна работа и стажове за млади хора. Има нужда

⁷ EPSO Announces the Results of the Main Round of Enlargement Competitions. Brussels: European Personnel Selection Office, 2004. Internet site: http://europa.eu.int/epso/press-release_en.htm [last visited 18. 09. 2005].

от служители със завършено средно образование и такива, които са завършили или продължават следуниверзитетско обучение. За свободните позиции за работници с диплома за средно образование могат да кандидатстват хора, които имат двегодишен стаж, като те обикновено са отговорни за счетоводната и митническата администрация, компютърни програми и надзор, но също и за административна и секретарска работа.

„Повече възможности за работа в администрацията и мениджмънта имат хора с бакалавърска степен. Те могат да имат много различни специализации и тяхната работа е в подготовката на новото законодателство за околната среда, преговори със държавите, които не членуват в ЕС, превод и приложение на европейското право, контролиране на финансовото положение на европейските институции и представяне на общата селскостопанска политика. Има също свободни места за научни работници и изследователи, като работната среда в европейските институции е културно разнообразие, което е логично да има впечатляващи възможности за реализиране на забележителна кариера – писмена и устна – в преводаческата дейност. Кандидатите, които са заинтересовани от такава работа, трябва да говорят поне два чужди езика и в зависимост от типа работа трябва да притежават точната комбинация от езици. Има свободни постове и в областта на информатиката, икономическата сфера, финансите, политическите науки, счетоводство и правото⁸.

Новите държави членки са разтревожени заради изтичането на млади и квалифицирани хора

Изследванията показват, че хората, които отиват в чужбина на работа, са главно млади. Това е и страхът на новите държави членки.

Европейският център за граждански дейности, основавайки се на официалната статистика на Чехия, Естония, Унгария, Латвия, Литва, Словения и Полша, разкрива, че 3 до 5% от наскоро за-

⁸ Moja Evropa: priručnik za življenje in delo v Evropski uniji. — Ljubljana: GV Revije; Revija Tajnica, 2004, p. 84.

вършилиите университет напускат своите страни в търсене на по-добра работа и заплащане на Запад. Полша и Унгария в частност започват да се тревожат за изтичането на млади хора⁹. В чужбина вероятно ще останат и всички млади хора, които са отишли да учат там. Процесът на завръщане в местата, където те може би нямат перспектива, често е труден, тъй като те търсят работа, за която са били подготвени и която желаят да вършат. Много по-лесно за гражданите на новите държави членки е да учат в чужбина след разширяването. Мобилността е по-лесна, защото сега те нямат нужда от студентски визи, административните процедури са по-кратки и лесни, учебните такси в университетите в много от западните страни са много по-ниски отпреди. Словенският опит показва, че много млади хора не използват възможностите, които са им предложени. Те отиват да следват в чужбина, главно когато нямат избор в своята страна.

Британските университети са най-атрактивни за студентите от новите държави членки, заради владеенето на езика. „В административния офис на британските университети и колежи UCAS в началото на миналата учебна година е отчетено нарастване за студентски програми със 140% на кандидатстващи от новите европейски националности. Но истинският брой не е чак толкова голям. От 450 147 общ брой на студентите само 3174 са чуждестранни студенти. Броят на словенците е много малък – само 26, въпреки че сега те са 333% повече от миналата година. Главната причина за това може би все още е в недобрия достъп до информация за възможностите за обучение в чужбина, казва в същото време Соня Дулар от студентския информационен център (SRCE), международен офис на студентска организация на университета в Люблиана.

Причина могат да бъдат и много високите разходи за живот, които трябва да се заплащат от гражданите на новите държави членки. За обикновен средностатистически студент без стипен-

⁹ *Bianchi, Stefania*. No Flood From the East, Only a Heavy Trickle. Washington: Inter Press Service News Agency, 11. 08. 2005. Internet site: <http://www.ipsnews.net/news.asp?idnews=29865> [last visited 18. 09. 2005].

дия за отличен успех престоят ще бъде свързан с големи трудности на острова, въпреки че стипендиите за гражданите на новите държави членки са след 1.05.2004 г. са по-малки отпреди и са същите и за британските студенти. Гражданите на Европейския съюз, които искат да се включат в една от многото студентски програми на Университета Бристол, трябва да платят за това седем пъти по-малко, отколкото тези, които не са граждани на ЕС. Миналата година студентите от новите държави членки са се обучавали в специалностите право, мениджмънт, компютърни науки, счетоводство, икономика, бизнес обучение¹⁰.

Според едно проучване обучаващите се в ирландски университети в студентски или следуниверситетски програми 7% са чуждестранни граждани, половината от които идват от държави членки на Европейския съюз. Този брой вероятно ще нараства, особено като се има предвид, че за новите европейски граждани след разширяването има подходяща образователна възможност в Ирландия. Налице са добри и позитивни причини за това. В средата на 90-те години ирландското правителство реши, че ще предостави безплатно образование в някои образователни институции, за да се увеличи участието на по-малко представените социални групи във висшето образование. Това предложение е валидно за ирландците, но също така и за гражданите на другите държави членки на Европейския съюз. Те само трябва да изпълнят някои изисквания. Едно от най-важните е, че трябва да живеят поне три години в държавата и да са регистрирани в програма в страна членка на Европейския съюз. С новото европейско гражданство ще се адаптират и правилата, така че се смятат трите години престой в различни държави, който се счита за един общ срок. Студентите имат достъп без разходи до студентски програми в 39 институции. Избраната програма трябва да е поне двегодишна, студентите трябва да плащат само регистрационна и изпитна такса, която е много по-малка, отколкото стипендиите, искани от тях. В Германия

¹⁰ Volk, Linda. Na tuje največkrat po tisto znanje, ki ga pri nas ni mogoče dobiti. – Delo, Sobotna priloga. 25.09.2004, Ljubljana.

дори е по-лесно, защото университетите не плащат стипендии. През зимния семестър на 2002/2003 г. там учат по студентски и докторантски програми 227 000 чужденци от 1 940 000 общ брой студенти. Между тях най-многобройни са китайците, следвани от поляците и други европейски граждани, но те не са сред държавите, имащи голям дял в германските университети. Чужденците избират главно лингвистика и специалности свързани с културата, право, икономика, бизнесадминистрация и социални науки. Заради тази мобилност студентите могат добре да използват два нови инструмента, да имат по-добра прозрачност и сравнение на образователните програми за продължаващо обучение и дори на пазара на труд. Ако обобщим цялата тази информация и данни, ще видим, че новите европейски граждани имат много възможности за работа и обучение в чужбина. Но трябва да сме внимателни. Докато те имат различни ограничения относно работа за чуждестранни работници, европейските граждани ще се страхуват от работниците от Изток и ще имат неоснователни предразсъдъци, а свободното движение на работна ръка ще бъде все повече мит, отколкото реалност.